

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Stanislovo Moravskio lietuvių kalba: 1850–1852

Vilniuje saugomus Stanislovo Moravskio (1802–1853), bajoro, gydytojo, garsių Vilniaus memuarų¹ autoriaus, rankraščius aprašė Reda Griškaitė². Tarp kitų ji nurodė vieną rankraštį, kuriame daug dainų pavadinimų užrašyta lietuviškai („Dainos“³, Griškaitė 2002, 101–104). Griškaitė publikavo daugumą tų pavadinimų ir taip apibūdino patį Moravskio rankraštį: „Folkloristinę savo apylinkių medžiagą S. Moravskis rinko gana seniai, tačiau tik 1850 m. vasarą ėmė galvoti apie jos tvarkymą ir sisteminimą. Tų pačių metų gruodžio pradžioje duomenys jau buvo apdoroti. Tai rodo data. Tai patvirtina ir 1852 m. gruodžio 29 (sausio 10) d. korespondencija Elenai Malevskienei, kurioje, be kita ko, S. Moravskis rašė: „Tamstos laišką gavau prieš dvi savaites, kai ilsėjaisi ką tik parašęs čionykščių valstiečių „Vestuves ir dainas“““ (Griškaitė 2002, 103). „Dainų“ tėra išlikęs tik juodraštis.

Griškaitė ir paskatino mane išnagrinėti Moravskio užrašytus lietuviškus žodžius, pamėginti nustatyti, ar Moravskis nors šiek tiek mokėjo lietuviškai. 2004 metų liepos 22 dieną apie Moravskio lietuvių kalbą skaičiau paskaitą kasmetiniuose „Stanislovo Moravskio skaitymuose“, Birštono savivaldybėje, Jundeliškių kaimo salėje (t. y. Moravskio dvare, jo laikais vadintame Ustrone)⁴. Šis straipsnis parengtas pagal tą paskaitą.

1 Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrimo atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų kalbos vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994.

2 Reda Griškaitė, „Stanislovo Moravskio rankraštinis palikimas Vilniaus bibliotekoje“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2001, Vilnius: LII leidykla, 2002, 87–114.

3 [Stanislovas Moravskis,] *Piešni*, ca. 1850–1852; LMAB RS: f. 165 – 404.

4 Plačiau apie „Stanislovo Moravskio skaitymus“ žr. Ramutė Šimukauskaitė, „Nuo Moravskio... iki Moravskio“, *Birštono versmės*, 2004 07 31, 3–4; Inga Juronytė, „Stanislovas Moravskis ir lietuvybė“, *Naujasis Gėlupis*, 2004 07 31.

Mėginti nustatyti, koks buvo Moravskio lietuvių kalbos mokėjimo lygis – tai tarsi spręsti lygtį su keliais nežinomaisiais⁵. Jis užrašė dainų pavadinimus lietuviškai, vadinasi, galėtų atrodyti, kad juos suprato. Be to, pateikė ir išties dainų vertimų į lenkų kalbą.

Antra vertus, kas nors mokantis ir lietuviškai, ir lenkiškai galėjo Moravskiui padėti dainas versti. Visų pirma patys dainininkai galėjo jam padėti aiškintis dainų tekstus ar net juos versti. Moravskio asmeninis (t. y. jo asmens, svarbiausias) tarnas buvo žemaitis Jamontas („Jak Żmujdzin, chytry do niepodobieństw, do samogo nielzja, jak mówią Rosjanie“⁶). Moravskis jį atleido tik 1853 metų vasarą už nesusitvardymą nelaimingos meilės istorijoje su tarnaitė vaistininke – taigi tada, kai rengė lietuviškų dainų rankraščius, žemaitis Jamontas dar galėjo būti šeimininkui po ranka. Pastabos prie dainų *Pieśni włościan nadniemeńskich* ‘Panemunės valsctiečių dainos’ greičiausiai rodo Ustronės apylinkes, kaip kad ir pačios dainos Moravskio vadintos „čionykščių valsctiečių dainomis“, tačiau pastaba *Pieśn Żmudzka* ‘žemaitiška daina’ gali rodyti tikėtiną kad ir Jamonto įtaką.

Moravskio tekste suskaičiavau 269 lietuviškų žodžių užrašymo atvejus, o pačių žodžių, kurie kartojasi – 151. Tad yra išlikę apie pusantro šimto Moravskio ranka užrašytų lietuviškų žodžių. Tai tarsi nedaug, tačiau tam tikrą nuomonę galima susidaryti ir iš tiek.

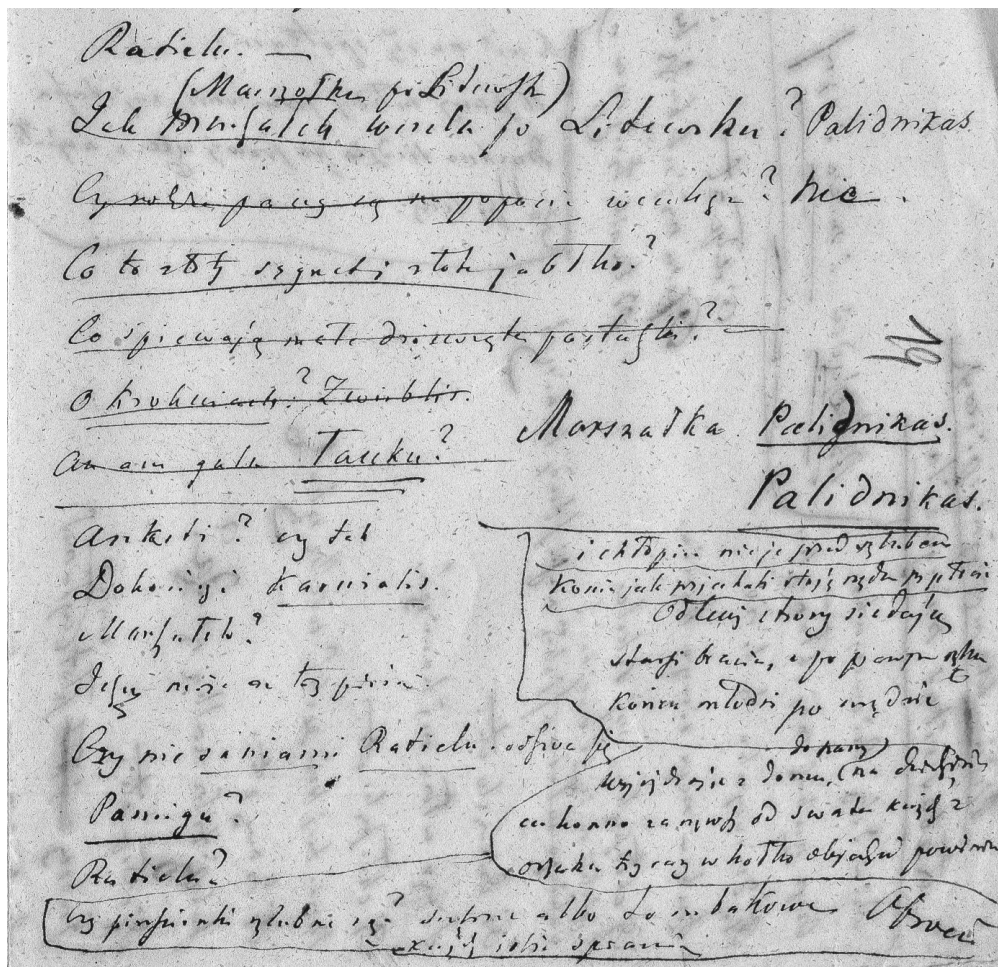
1. MORAVSKIO PASTABUMAS, TIKSLUMAS. Skeptikas sakytų netikįs, kad Moravskis galėjo mokėti lietuviškai, greičiausiai jis tik turėjęs kokį nors žmogų (kad ir tarną Jamontą), kuris bus dainas užrašinęs lietuviškai, o Moravskis jas tik nusirašęs (juk tam nebūtina gerai mokėti kalbą). Taip pat galėjęs ne pats versti.

Ieškojau argumentų prieš tokį skepticizmą. Pavyzdžiui, skeptiko nuomonei bent iš dalies prieštarautų išlikę kad ir labai trumpi Moravskio kalbinio pobūdžio komentarai apie kelis lietuviškus žodžius.

1.1. ŽODIS *ratielu*. Štai Moravskis bando išsiaiškinti (kai kur nepavyko įskaičiuoti jo juodraštinės rašysenos) žodžio *Ratielu* reikšmę ar net kilmę: „Zoo [...] tacz [?] nikt nie wie, co wrz [?] **Ratielu** znaczą? Dr // [...] się że to pochodzi od koła. **Ratas** i od onego // objeżdzenia pola.“ (11r). Tiksliai negalima išversti dėl tų neiškaitytų vietų, bet mintis maždaug tokia: „[...] niekas nežino, ką [žodis] *Ratielu* reiškia? K[iti mano], kad tai kilę iš žodžio *Ratas* ‘koła’, ir iš to, kad juo apvažiuojamas laukas“.

⁵ Panašią užduotį – nustatyti, kiek mokėjo lietuviškai Adomas Mickevičius – buvo išsikėlę Zigmąs Zinkevičius ir Aleksas Girdenis. Jie rėmėsi Mickevičiaus autografu ir savo fonetinio eksperimento rezultatais. Plg. Zigmąs Zinkevičius, „Lietuviškas Adomo Mickevičiaus autografas“, *Blt* 19(1), 1983, 74–90.

⁶ Stanisław Morawski, *Z wiejskiej samotni: Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, opracował Zbigniew Sudolski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, 262. Nuoširdžiai ačiū dr. Redai Griškaitei ir dr. Zitai Medišauskienei, nurodžiusioms Moravskį turėjus tarną žemaitį.

1 pav. [Stanislovas Moravskis,] *Pieśni*, ca. 1850–1852, 19r: fragmentas su žodžiais *Ratielu* (3x), *Marszałka*, *Palidnikas* (3x; vieną kartą taisytas iš *Palignikas*), *Anksti*, *Karwialis*, *Zwirblis* (išbrauktas), *lauku* (išbrauktas); LMAB RS: f. 165 – 404

Ratielu pavartotas ir l. 19r (3x, plg. 1 pav.), o su kirčio ženkle (graviu) virš <u>*Ratielù* minėtame l. 11r užrašytas dar keturis, l. 3r – du, l. 26r – dar du kartus. Iš viso 11 kartų. Šiuo atveju svarbiausia pastebėti, kad Moravskiui labai rūpėjo suprasti lietuvišką žodį.

Rezultatas – žodis *Ratielu* liko neišverstas, plg. lenk. atitikmenis:

Ratielù! Ratielù!
 Kas kielalu waziawu

Ratielù! Ratielù!
 Kto drogą jechał? [26r]

Ir iš komentaro, ir iš gravio ženkle matyti, kad Moravskis 1) stengėsi kuo tiksliau atpažinti ir suprasti lietuviškos dainos žodžius; 2) teiravosi žmonių, tikėjosi, kad kas nors padės išversti („niekas nežino“, „kiti mano“).

1.2. ŽODIS *palidnikas*. Kitoje vietoje Moravskiui parūpo, kaip lietuviškai išversti lenkišką žodį *Marzałek*. Moravskis raštu savęs klausė: „Iak Marzałek po Litewsku?“ (19r). Vėliau lenkiško žodžio viršuje užrašė: „(Marszołkas po Litewfk)“. Gal kas jam taip patarė? Tačiau vėliau prie to užrašo pridūrė – *Palidnikas*. Vadinasi, ko nors iškląsė ar pats nugirdo kitą žodį. Ir vėl, to paties puslapio pabaigoje, parašė: „Morszałka Palidnikas [tais. iš *Palidnikas*]. Palidnikas“ (plg. 1 pav.). Vadinasi, tame pačiame puslapyje Moravskis kaip svarbų atradimą tris kartus įsirašė žodį *Palidnikas*.

Palydninkas (-nykas) LKŽ IX 258 fiksuotas iš trijų vietų: Kabelių (Varėnos raj., pavyzdys iš liaudies dainos), Varėnos ir Nydermano žodyno (*NdŽ*); jo reikšmė nurodyta ‘palydovas’. *Marszałek* lenkiškai tada nereiškė ‘palydovo’. Artimiausia iš lenkiško žodžio reikšmių galbūt būtų *Marszałek weselny* (jei čia kalbama apie vestuves): „gospodarz wesela, starszy družba, niosący różgę weselną“ (*Słownik Warszawski*⁷ 2, 887). Šiaip ar taip, *Palidnikas* yra žodis tų vietų, kur buvo Moravskio Ustronės dvaras, ir tai liaudies dainos žodis. Apskritai šitas Moravskio užrašytas žodis nusipelno patekti ir į naujesnius LKŽ leidimus ar papildymus. Nežinoma, kad *palydnikas* būtų kieno nors anksčiau už Moravskį užfiksuotas raštu.

Tai, kad vieną iš trijų kartų Moravskis buvo parašęs su klaida – *Palidnikas*, dar kartą gali patvirtinti, jog jam tas žodis buvo naujas, ką tik sužinotas.

1.3. ŽODŽIAI *dobilas*, *dobieielis*. Mąstė Moravskis ir apie žodį *dobilas*. Štai jo pastaba:

NB. Gdzie się mówi o chłopcu jak o kwiatku, wzędzie tam używają nazwiska kwiatu dziesiętyny, czyli koninyny, **Dobilas**. I ten wyraz u najrozmaitszych pieszczotliwych zakończeniach zmieniają. Na przykład w pierwszym wierzcu pieśni następującej: [24r]

“Atjoje biernalis, bałtas dobieielis”

Przyjeżdża chłopiec, mój biały [taisyta iš *mily*] kwiateczek. [24v]

Moravskio paaiškinimas tikslus – „Kur kalbama apie vaikiną kaip apie gėlę, ten visur vartojamas dobilo pavadinimas *Dobilas*. Ir šis žodis kaitomas įvairiausiomis maloninėmis galūnėmis“. Pavyzdyje žodis ir pateikiamas su malonine priesaga – *dobieielis* (kad ir ne visai tiksliai užrašytas).

⁷ Jan Karłowicz, Adam Kryński, Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego* 1–8, Warszawa, 1900–1927. Lenkų kalbinin-

kai šį žodyną tradiciškai vadina *Słownik Warszawski*.

1.4. Prie Moravskio lingvistinių svarstymų galima skirti ir tokius užrašus (plg. 1 pav.):

Anksti? czy tak
Dokończ i **Karwialis**.
Marfzałek? [19r]

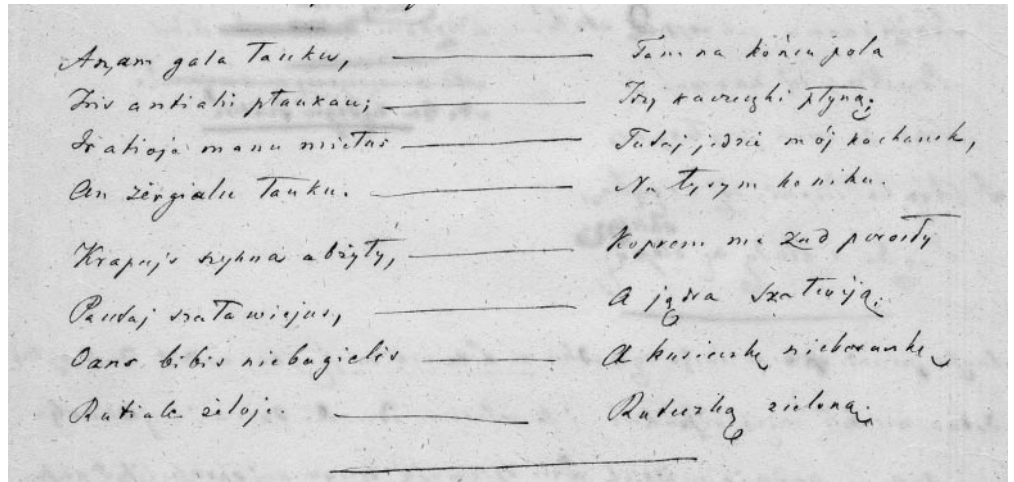
Visos trys eilutės parašytos viena po kita tame pačiame puslapyje. Matyt, Moravskis abejojo žodžio *Anksti* rašymu – klausė „ar taip?“ (nors ir gimtakalbis lietuvis tiksliau nebūtų galėjęs užrašyti). Neaišku, ką jis norėjo pasižymėti prie žodžio *Karwialis* („Pabaik ir *Karwialis*“), galbūt tiesiog sau priminė, kad reikia baigti (nurašyti?, versti?) dainą *Karwialis*. O apie žodžio *Marfzałek* vertimą žr. 1.2.

1.5. Apskritai iš tokių Moravskio minčių matyti, kad jis ypač domėjosi lietuvių kalbos žodžių vartojimu ir jų semantika (tai akivaizdžiausia iš *Ratielù*, *Palidnikas*, *Dobitas*, *dobietelis*, *Anksti*), nors tai ir nebuvo pagrindinis jo rankraščio rašymo tikslas. Moravskis teiravosi žmonių nuomonės – ar tai ne tam tikros lietuvių kalbos studijos?

1.6. SUKIETĖJUSIO <ɫ> ŽYMĖJIMAS PRIEŠ *e* TIPO VOKALIZMĄ. Skeptikui, kuris netikėtų Moravskį mokėjus lietuviškai, taip pat galima būtų pateikti fonetikos argumentų. Pavyzdžiui, Moravskis gerai išlaikė <ɫ> kietąjį prieš *e* tipo vokalizmą, būdingą ir Ustronės apylinkių šnektai (tradiciskai vadinama vidurio aukštaičių tarpe). Pagrindinės šios šnektos ypatybės (kaip ir dabartinėje bk) – išlaikyti nepakitę dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* ir iš nosinių *a*, *e* kilę ilgieji balsiai, tačiau kietinamas priebalsis [l] prieš *e* tipo vokalizmą. Moravskis gana tiksliai fiksavo tą [l] kietinimo ypatybę, pvz.: *Alenieta* ‘Elenėlė’ 13r, *Arielkieta* ‘arielkėle’ 25v, *Atlakja* ‘atlıkė’ 7r, *brołalej* ‘brolelei’ 9v(2x), 15r, *dobietelis* ‘dobilėlis’ 24v, *kietalu* ‘keleliu’ 11r, 26r, *klajtialaj* ‘klėtelėj’ 11r, 26r, *Łeki* ‘lėkė’ 9r, *Łeleju* ‘lelijų’ 12r, *miergiała* ‘mergelė’ 16r, 24r, *Miergiałas* ‘mergelės’ 9r, *miergužiła* voc. sg. ‘mergužėle’ 5r, 19v, *Pokieteje* ‘pakeleje’ 4v, 13r, *Pokietejo* ‘pakeleje’ 13v, *rutiała* ‘rūtelė’ 11v, 26r, *saułalej* ‘saulelei’ 19r, *sunetelis* ‘sūnelėlis’ 15r, *szalała* ‘šalelė’ 12v. Tai rodytų jį suvokus tą Ustronės apylinkių šnektos ypatybę.

Tiesa, pasitaikė ir išimčių su minkštuoju [l], bet jų labai mažai – *naszłale* ‘našlele’ 19r, *Rutiale* ‘rūtele’ 18r (plg. 2 pav.). Kadangi tokių minkštojo [l] atvejų daugiau nematyti, tikėtinausia, kad Moravskis čia, juodraštiniam tekste, tiesiog nebuvo visada pakankamai atidus, nors ir buvo apsisprendęs tą <ɫ> prieš *e* tipo vokalizmą žymėti. Dar plg. *Szala* [tais. iš *Szala*] *dwaru Szaltinielis* ‘šalia dvaro šaltinėlis’ (25r). Taisyimas *Szala* → *Szala* rodo, kad Moravskis sąmoningai suprato ir kreipė dėmesį į tą ypatybę.

1.7. ŽODIS *kab*. Skeptikui nurodytinai ir Moravskio tiksliai užrašytas (turbūt ir išgirstas) siauros geografijos tarminis žodis *Kab* ‘kaip’: ***Kab*** *warisi pałszus jauczaz*

2 pav. [Stanislovas Moravskis,] *Piešni*, ca. 1850–1852, 18r:
fragmentas su dviem lietuviškais posmais;
LMAB RS: f. 165 – 404

24v, lenk. vertimas *Iak popędzisz płowe woły* (plg. *Druskininkų tarmės žodyną*⁸, 129; *LKŽ V 3; Zietelos šnektos žodyną*⁹, 252). Akivaizdu, kad nors tai ne visų lietuvių šnektų žodis, bet turbūt buvęs žinomas ir Moravskio Ustronės apylinkėse.

1.8. Iš tokių Moravskio išvalgiai suprastū, tiksliai pateiktū ir paaiškintū kalbos bruožų norint galima būtų susidaryti išpūdį, kad jis buvo visai neblogas lietuvių kalbos mokovas, gal net šioks toks specialistas...

2. MORAVSKIO NETIKSLUMAI. Tačiau iš pradžių nudažius šviesiomis spalvomis, reikėtų atskleisti ir tamsesniąsias – ant kitos svarstyklių lėkštės dėti tai, kas rodytų Moravskį gerai nesupratus lietuvių kalbos formų, abejojus, klydus. T. y. pačiam tapti skeptiku.

2.1. RAŠYBA, FONETIKA. Tik apytiksliai pažinta atrodo Moravskio lietuvių kalbos rašyba ir su ja susijęs fonetinių ypatybių pastebėjimas.

2.1.1. DIGRAFAS <i>. Pagal lenkų (ir DL lietuvių) rašybos tradiciją Moravskis rašydavo <i> prieš <e> (e tipo vokalizmą) po priebalsių <g>, <k>: *Arielkieta*

⁸ Gertrūda Naktinienė, Aldona Paulauskienė, Vytautas Vitkauskas, *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1988.

⁹ Aloyzas Vidugiris, *Zietelos šnektos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

'arielkėle' 25v, *gieri* 'gèrè' 20r, *kielalu* 'keleliu' 11r, 26r, *kielalu* 'keleliu' 9v, *kieleus* 'kėliaus' 8r, *Pokieteje* 'pakeleje' 13r, *Pokietejo* 'pakeleje' 4v, 13v. Tuo metu tai buvo labai įprastas ir lietuvių rašybos bruožas.

Taip pat digrafą <ie> Moravskis pažymėdavo ten, kur Ustronės lietuviai (kaip ir didžiuma aukštaičių) tarė [ie]: *mielas* 'mielas' 18r (plg. 2 pav.), *powierzejo* 'paviešėje' 4v, *Powierzejo* 'paviešėje' 13v, *powieszoje* 'paviešėje' 13r, *prież* 'prieš' 18v, *sierotele* 'sierotėle' 19r, *sziena* 'šieną' 15r, *wienu* 'vienu' 9v.

Tačiau Moravskis labai dažnai žymėjo <ie> ir kitas, ne taip paprastai lenkų ir lietuvių tradicija pagrindžiamas pozicijas, pavyzdžiui, garsą [e] po kitų priebalsių (ne po <g>, <k>): *Bie* 'be' 2r, *biernali* 9v, *biernalis* 24v, *manies* 'manės' 2r(2x), *miergiała* 'mergelė' 16r, 24r, *Miergiatas* 'mergelės' 9r, *miergużila* 'mergužėle' 5r, 19v, *Niedela* 'nedėlia' 18v, *niebagielis* 'nabagėlis' 18r (plg. 2 pav.), *niematau* 'nematau' 2r, *Niemonajcziu* 6r, 24r, *Pienki* 'penki' 15r, *pier* 'per' 9r, *Ratielu* 'rateliu' 11r, 19r(2x), *Ratielù* 'rateliu' 3r(2x), 11r(6x), 26r(2x) (bet ir *sunetelis* 'sūnelėlis' 15r). Kai kurių šių žodžių interpretaciją dėl lenkų kalbos įtakos žr. toliau, 2.3.1.tt.

Be įprastinių pozicijų po <g>, <k> – <ie> žymėjo [è] ir po kitokių priebalsių: *Aleniela* 'Alenėlė' 13r, *apienielis* 'apynėlis' 3r, *babutie* 'bobutė' 11v, 26r, *diekuj* 'dėkui' 19r, *lewandielis* 'levandėlis(?)' 12r, *pasiesiesiu* 'pasisėsiu' 11v, 26r, *pastiewa* 'pas tėvą' 15r, *rowie* 'rovė' 13r, *Szaltinielis* 'šaltinėlis' 25r, *wandenielis* 'vandenėlis' 25r.

Digrafu <ie> paženklino netgi garsą [i]: *apienielis* 'apynėlis' 3r, *Apienis* 'apynys' 3r, *dobietelis* 'dobilėlis' 24v, *kłonie* 'klony' 20r, *szalawiejus* 'šalavijais' 18r (plg. 2 pav.; LKŽ XIV 431–432 nurodo įvairius variantus tik su <i>, ne su <ie>: *šalavija*, *šalavijas*, *šalavijus*).

Atrodo, kad taip galėjo girdėti tik prie lietuvių kalbos nepratusi ausis, bent jau neišlavinta aplinkoje, kur lietuvių tarmė skamba kaip gimtoji. Pavyzdžiui, neskirti aukštaičių dvibalsio [ie] nuo [è] – dažna besimokančių lietuvių kaip negimtają kalbą problema.

2.1.2. <u>, -o. Kaip rodo LKA II 37–38 žemėlapiai, galūnė -o (turima dabartinėje bk) vartojama ir Moravskio Ustronės dvaro plote tarp Prienų bei Jiezno. Ten taip pat tariama [o] ar plačiau [ɔ] (pvz., gen. sg. *těvo* arba praet. 3 *šoko*). Moravskis kai kada ją užrašė tiksliai – *An smejgo* 'ant smeigo' 3r; *Augo* 'augo' 20v.

Tačiau daug dažniau galūnės -o garso [o] ar [ɔ] Moravskis turbūt negirdėjo tiksliai ir užrašydavo ją raide <u>: *an dwaru* 'ant dvaro' 20v, *An żergialu* 'ant žirgelio' 18r (plg. 2 pav.), *Augu* 'augo' 15r, *lauku* 'lauko' 18r (plg. 2 pav.), 19r, *manu* 'mano' 9r(2x), 18r (plg. 2 pav.), *Pamigu* 'pamigo' 19r, *pamigu* 26r(2x), *Szala dwaru* 'šalia dvaro' 25r, *Usz jezioraucziu* 'už ežeraičio' 6r, *Usz jezioraucziu* 't. p.' 24r, *usz Niemonajcziu* 'už Nemunaičio' 6r, *usz Niemonajcziu* 't. p.' 24r, *ważiawu* 'važiavo' 26r, *ważjawu* 't. p.' 11r.

Tokie parašymai, regis, atsirado dėl nenugirstų galūnių. Nekirčiuotą galūnės [o] (bet ilgą!) Moravskis galėjo girdėti kaip [u], jei rašė <u>. Yra išlikusios Moravskio svarstymo nuotrupos su klaustukais, tarsi jis aiškintųsi savo rašomos galūnės -u reikšmę:

Czy nie saniami Ratielu od[...]
Pamigu?
Ratielu? [19r]

Vis dėlto tai, kad greta dominuojančio raidės <u> kartais pažymėta ir <o>, rodo, jog Moravskis gal nebuvo labai tvirtai apsisprendęs, kaip galūnės garsą užrašyti. Antra vertus, -u (ne -o) dažnumas taip pat liudija, jog Moravskio šaltinis buvo garsai, bet ne lietuviški raštai.

2.1.3. <o> [uo]. Vietoj vakarų aukštaičių dvibalsio [uo] Moravskis kartais parašydavo tik raidę <o>: *Atwazios* 'atvažiuos' 11v, 26r, *szłota* 'šluota' 12r. Lenkų kalba neturi dvibalsio [uo], tad tą kalbą gerai mokėjusiam Moravskiui garsas [o] ir dvibalsis [uo] galėjo atrodyti labai panašūs ar visai nesiskiriantys. Kai kurių lietuvių tarmių atstovams (pavyzdžiui, žemaičiams) ir šiandien šiuos niuansus sunku skirti; taip pat sunku tiems, kurie mokosi lietuvių kalbos kaip negimtosios.

2.1.4. <ou> [au], [an?], <oy> [ai]. Nėkirčiuotoje pozicijoje dvibalsio (ar ir dvigarsio?) pirmąjį dėmenį [a] Moravskis kartais parašydavo raide <o>: *Adomoy* 'Adomai' (lenk. *Adamie*) 2r, *Minskou* 'iš Minsko' (lenk. z *Mińska*) 11v, 26r, *nouja* 'nauja' 4v, *noujo* 't. p.' 13v. Turbūt netiksli yra forma *Minskou* (gal **Minskan?*; plg. toliau 2.2.1.). Nors dažniausiai dvibalsį [au] Moravskis ir nėkirčiuotą parašydavo tiksliai, plg. *ifzławiau* 'iššlaviau' (lenk. *zamiatałam*) 12r, *saułalej* 'saulelei' 19r.

2.1.5. <er> [ir]. Pasitaikė tik vienas atvejis, kur Moravskis vietoj tarmės dvigarsio [ir] parašė <er> – *An żergialu* 'ant žirgelio' 18r (plg. 2 pav.).

2.1.6. Tokie tad rašte atsispindintys fonetikos netikslumai, kaip nėkirčiuotų dvibalsių [ie], [uo], [ai], [au], dvigarsių [an?], [ir], galūnės -o neatpažinimas, būtinai turėtų suteikti džiaugsmo skeptikui.

2.2. VERTIMAS, ŽODŽIŲ FORMOS, TAISYMAI. Moravskis taip pat kai ką netiksliai išvertė.

2.2.1. Du kartus Moravskis parašė dainos eilutę *Atwazios babutie Minskou* 11v, 26r (abu kartus užrašyta identiška) ir išvertė ją *Przyjechała baba z Mińska*, t. y. 'atvažiavo boba iš Minsko'. Netiksliai išverstas laikas (būsimasis būtuojū), netiksliai išversta forma *Minskou* 'iš Minsko'. Galbūt galima būtų tą formą rekonstruoti į *Minskan, t. y. 'Minskan, į Minską', nes raidė <n> rankraštyje gali būti labai panaši į <u>, bet vis tiek vertimas būtų netikslus. Šiaip ar taip, bent jau aišku, kad taip, kaip užrašyta, Moravskio galūnė <ou> nėra identifikuojama kaip aukštaitiška.

2.2.2. Tris kartus Moravskis pasižymėjo dabar sunkokai atpažįstamą žodžių junginį *Pokielejo, powierzejo* 4v (variantas *Pokielejo, Powierzejo* 13v, ir labiau nutolęs

variantas *Pokieteje, powieszoje* 13r). Matyt, tai reiškė 'papelėje, paviešėje'. Žodis *pakelė* ir dabar vartojamas bk. O *paviešė* LKŽ IX 693 aiškinamas kaip jo sinonimas – kaip 'pakelė, pavieškelė', ir yra užrašytas iš liaudies dainų (pvz., *Pakelėj, paviešėj linai derėjo, tę jauna mergelė linelius rovė*; plg. Moravskio *Pokieteje, powieszoje Alenieta linus rowie*). Aišku, kad Moravskis neatpažino ne tik antrojo žodžio, bet ir pirmojo.

Neatpažinęs ir vertė ne visai tiksliai – *Po tej drodze, po drożynie* 4v, 13v, *Przy drodze, przy drożynie* 13r. Lietuviškai būtų maždaug 'prie kelelio, keluželio'. Matyt, Moravskiui nebuvo lengva šiuos žodžius suprasti.

Čia svarbu pridurti, kad žodis *paviešė* būdingas tik Pietų Lietuvai, LKŽ užrašytas tik iš Punsko, Seinų, Marcinkonių ir Kabelių (Varėnos raj.), Lazdijų, Seirijų (Lazdijų raj.). Tad nereikėtų abejoti, kad toji dainos formulė 'papelėje, paviešėje' užrašyta kur nors netoli nuo Moravskio Ustronės.

2.2.3. Nesuprastas įnagininko (vienaskaitos?) linksnis: *Leleju szłota dwariali ifzławiau // O lewandielis grażej iżbarszcziau* 12r. Lenkiškai išversta *Z Liliow miotłą dwor zamiatałam // A lewandą pięknie wysypałam*. Tad galūnė *-is* (*lewandielis*) turėtų būti arba vienaskaitos, arba daugiskaitos įnagininkas (tikėtinesnė gal būtų daugiskaita **lewandieliais* ar pan.), bet įnagininko galūnės *-is* tarmėse nėra. Jeigu Moravskis vietoj [eis] išgirdo ir užrašė <is>, jis galbūt nemokėjo gerai atpažinti įnagininko linksnio formos – bent jau šios *ĩ*o kamieno paradigmos.

2.2.4. Netiksliai užrašytas lietuviškas žodis *at(s)igrįžti* – *Asz atigrizti in ta szatała* 12v. Turėtų būti bent *atsigriztu*. Nors žodžio reikšmė, regis, suprasta tiksliai (plg. lenk. vertimą *la odwracam się w tę stronę*). Galbūt tai tik Moravskio riktas.

2.2.5. Netiksliai išversta forma (vienaskaita suprasta kaip daugiskaita): *Leki pauksztis pier Soda* 9r, lenkiškai – *Leciały ptaszki przez ogrod* (t. y. 'lėkė paukščiai per sodą'). Nebent *paukštis* būtų priskirtas *i* kamieno paradigmai (**paukštys* nom. pl.).

2.2.6. Netiksliai užrašyta praes. 3 forma, plg. frazę *Tris antialis plaukau* 18r (plg. 2 pav.), lenkiškai – *Trzy kaczcęzki plyną* (t. y. 'trys antelės plauko'). Matyt, Moravskis čia supainiojo asmenų galūnes ir vietoj trečiojo asmens parašė pirmąjį su galūne *-au*.

2.2.7. Frazė *anam gale* (*lauko*) Moravskio rašyta skirtingai tris kartus, ir visus tris kartus pirmasis žodis *anam* liko neatpažintas: *An, am gala lauku* 18r (plg. 2 pav.); *An'am gale* 19r, *An am gala lauku* 19r. *Anam* suskaidytas per pusę, net kablelis ar apostrofas žodžio viduryje parašytas. Į lenkų kalbą versta *Tam na końcu pola* (t. y. 'ten, lauko gale'), tad taip pat ne visai tiksliai.

2.2.8. Frazė *Atjoje biernalis, baltas dobiełelis* 24v Moravskio išversta gana tiksliai – *Przyjeżdża chłopic, mój biały kwiateczek* (t. y. 'atjoja bernelis, mano baltas žiedelis'), bet tik po pasitaisymo. Žodis *baltas* iš pradžių buvo verstas lenkišku *miły*

'mielas', bet šis nubrauktas ir pataisytas į *biały* 'baltas'. Galbūt iš karto nesumota *baltas* reikšmė.

2.2.9. Viena Moravskio užrašyta lietuviška frazė taisyta net du kartus (tad bandyti net trys lenkiško vertimo variantai). T. y. *Anksti ritualu kieleus* 8r iš pradžių buvo versta *Bardzo ranno wstałam*, tada pirmieji du žodžiai pataisyti į *Rannym rankiem*, ir pagaliau pasirinkta *Z ranną zorzą*. Čia Moravskis turbūt tiesiog ieškojo tikslesnio atitikmens – mintį turėjo būti supratęs iš karto.

2.3. LENKŲ KALBOS ĮTAKA KAI KURIEMS ŽODŽIAMS. Kai kurie Moravskio lietuviški žodžiai turbūt buvo paveikti lenkų kalbos garsyno ir ortografijos. Neįpratusi prie lietuviškos tarties Moravskio ausis kartais panašiuose į lenkiškus žodžiuose galėjo išgirsti tai, ką buvo įpratusi girdėti lenkiškai, o ranka – taip ir užrašyti. Taigi Moravskis turėjo atspėjinėti, tie žodžiai nebuvo jam savaime skaidrūs.

2.3.1. Moravskis du kartus parašė žodžių junginį *Usz jezioraucziu, usz Niemonajcziu* 6r (kitas variantas *Usz jezioraucziu, usz Niemonajcziu* 24r); į lenkų kalbą išvertė atitinkamai *Tam Za jeziozem, za Niemnem* ir *Za jeziozem i za Niemnem*. Matyti, kad lietuviškų žodžių *jezioraucziu* 'ežeraičio' ir *Niemonajcziu* 'Nemunaičio' pradžios *jezior-* ir *Niem-* visiškai sutampa su lenkiškų atitikmenų pradžiomis: *jezior-*, *Niem-*, bet ne su atitinkamų lietuviškų žodžių *ežeraitis*, *Nemunaitis* pradžiomis. Aišku, kad Moravskis buvo paveiktas lenkiškų žodžių; jei būtų mokėjęs gerai lietuviškuosius, tikėtina, kad būtų tiksliai juos ir užrašęs.

2.3.2. Visai analogiškas lenkų kalbos paveiktas yra dainos pavadinimo pradžios žodis – *Podobajau sau miergiała* 16r (išverstas *Podobałem Pokochałem dziewczyneczkę*). Kitą kartą rašydamas šios dainos pradžią Moravskis jau nesuklupo, parašė taip, kaip sakoma tarmėse (LKŽ III 206 rodomas plačiai paplitęs skolinys *padaboti*, bet niekur nefiksuota **podoboti*): *Padabojau sau miergiała* 24r (lenk. *Pokochałem dziewczyneczkę*).

2.3.3. Dar vienas panašus lenkų kalbos sugestijos atvejis – *Sobotas priež Niedela* 18v, išversta *W Sobotę przed Niedzielą*. Vietoj tarmėms įprasto *subata* 'šeštadienis' (LKŽ XIV 20–21 fiksuotas iš įvairių raštų ir tarmių) parašė *Sobotas* (LKŽ **sobotas* nefiksuotas)!? T. y. iš naujo skolinosi žodį iš lenkų kalbos ir suteikė jam *o* kamieno linksniavimo paradigmą.

2.3.4. To paties sakinio žodis *Niedela* 'sekmadienį' 18v turbūt irgi buvo paveiktas lenkiško prototipo *Niedzielą*. Tarmėse šis skolinys paprastai pradedamas tarti *ne-*, o ne *nie-* (LKŽ VIII 610 fiksuotas tik *nedėlia*, bet ne **niedėlia*). Analogiškai ir žodis *niebagielis* 'vargšelis, nabagėlis' 18r (plg. 2 pav.), verstas į lenkų kalbą *nieborankę*,

nors lietuvių tarmėse dažnai sakoma *nabagėlis* (LKŽ VIII 493–494 žodis *nabagas* fiksuotas iš įvairių tarmių, LKŽ VIII 602 kelis kartus fiksuotas ir *nebagas*, bet niekur nenurodomas **niebagas*).

Lenkų kalbos rašybos įtaka turbūt matyti ir žodžio *Pienki* ‘penki’ 15r ortografijoje (lenk. *Pięciu*); taip pat *niematau* ‘nematau’ 2r (lenk. *niewidzę*); galbūt netgi *miergiała* ‘mergelė’ 16r, 24r, *Miergiałas* ‘mergelės’ 9r, *miergużiła* ‘mergužėle’ 5r, 19v (lenk. *dziewczyneczkę*, *Dziewczęta*, *dziewczyneczko*, *dziewczynko*).

2.3.5. Akivaizdu, kad ne taip mažai žodžių buvo paveikta lenkų ortografijos: *jezioraucziu*, *Niemonajcziu*, *Podobajau*, *Sobotas*, *Niedela*, *niebagielis*, *Pienki*, *niematau*, *miergiała*. Skeptikas turėtų jaustis tvirtas.

3. PABAIGA. Taigi Stanislovas Moravskis gilinosi į žodžių *Ratieliù*, *Palidnikas* reikšmę, į žodžio *Anksti* formą, į pamatinio žodžio *Dobitas* ir išvestinio *dobielis* santykį, buvo neblogai išsąmoninęs kietojo [h] vartojimą prieš *e* tipo vokalizmą (*Łeki* ‘lèkè’, *miergiała* ‘mergelė’), atpažino tarminį žodį *Kab* ‘kaip’. Atrodytų, kad kai kuriuos lietuvių kalbos bruožus Moravskis vertino ar suprato kaip naujokas.

Bet kartu Moravskis nepajėgė tiksliai atpažinti (nugirsti) žodžių *Nemunas*, *ežeraitis*, *subata*, *anam*, *nedėlia*, *nabagėlis*, *penki*, *nematau*, *mergelė*, gerai neatpažino galūnės *-o* (gen. sg. ar 3 praes.), dvibalsio [ie] neskyrė nuo [è], [e], dvibalsio [uo] (rašė <o>) – nuo [o], nenugirdavo nekirčiuoto dvibalsio [au] (parašydavo <ou>), darė vertimo į lenkų kalbą klaidų. Tokia Moravskio tekstų specifika leistų manyti priešingai, kad iki gero lietuvių kalbos mokėjimo jam dar buvo tolimas kelias.

Dedant ant svarstyklių Moravskio gerai suprastus ir neatpažintus lietuvių tarmių bruožus galima sakyti, jog tiesų yra dvi: 1) Moravskis lietuviškai mokėjo; 2) tas mokėjimas tebuvo paviršutiniškas. Vertindami lietuviškus Moravskio užrašymus turime turėti galvoje, kad kai kur galėjo padėti lietuviai (asmeninis tarnas žemaitis Jamontas?), tad tikrasis jo mokėjimas galėjo būti ir kiek prastesnis, nei atrodo iš jo tekstų. Moravskiui nerūpėjo tų dainų parengti originalo (t. y. lietuvių) kalba, jis labiausiai rūpinosi lenkiškais vertimais. Tedžiūgauja (saikingai) skeptikas – pavirsti optimistu jam pavojaus nėra.

Galima įsivaizduoti, kad girdėdamas šnekančius lietuvius valstiečius, Moravskis galėjo iš garsų srauto skirti daug žodžių; dalį jų, taip pat kai kurias frazes, teksto gabalėlius galėjo ir suprasti. Tačiau taip pat tikėtina, kad sekti ištisinio lietuviško pasakojimo Moravskis būtų nesugebėjęs.

Tuo metu buvo kuriami įvairūs lietuvių bendrinės rašomosios kalbos modeliai, tačiau visai nematyti, kad Moravskis būtų pažinęs kokią nors tokių raštų tradiciją. Jo tekstai akivaizdžiai paremti šnekamąja, o ne rašomąja to meto kalba. Moravskis rėmėsi tik tarmių garsais ir lenkų (ne lietuvių) ortografija. Matyt, skaityti lietuviškai Moravskis neskaitydavo, o ir rašyti galbūt terašė tiek, kiek jam reikėjo pasižymėti lietuviškas dainas. Nepratusio lietuviškai rašyti Moravskio ortografija labai nenuspėjama.

Literatūra ir šaltiniai:

- GRIŠKAITĖ, REDA, 2002: „Stanislovo Moravskio rankraštinis palikimas Vilniaus bibliotekoje“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2001, Vilnius: LII leidykla, 87–114.
- JURONYTĖ, INGA, 2004 07 31: „Stanislovas Moravskis ir lietuvybė“, *Naujasis Gėlupis*.
- KARŁOWICZ, JAN; ADAM KRYŃSKI, WŁADYSŁAW NIEDŹWIEDZKI, 1900–1927: *Słownik języka polskiego* 1–8, Warszawa (t. y. *Słownik Warszawski*).
- MORAVSKIS, STANISLOVAS, 1994: *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų kalbos vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis.
- [MORAVSKIS, STANISLOVAS,] *Pieśni*, ca. 1850–1852; LMAB RS: f. 165 – 404.
- MORAWSKI, STANISŁAW, 1981: *Z wiejskiej samotni: Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, opracował Zbigniew Sudolski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 262.
- NAKTINIENĖ, GERTRŪDA; ALDONA PAULAUŠKIENĖ, VYTAUTAS VITKAUSKAS, 1988: *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas.
- ŠIMUKAUSKAITĖ, RAMUTĖ, 2004 07 31: „Nuo Moravskio... iki Moravskio“, *Birštono versmės*, 3–4.
- VIDUGIRIS, ALOYZAS, 1998: *Zietelos šnektos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1983: „Lietuviškas Adomo Mickevičiaus autografas“, *Blt* 19(1), 74–90.

Giedrius Subačius

THE LITHUANIAN OF STANISLOVAS MORAVSKIS: 1850–1852

Summary

Stanislovas Moravskis (Stanisław Morawski, 1802–1853) was the well-known author of *Vilnius' memoirs (Several Years from My Young Days in Vilnius, 1818–1825)*. He wrote predominantly in Polish, but in the rough draft of his “Pieśni” (“Songs”), ca. 1850–1852 (preserved in the Library of the Lithuanian Academy of Sciences in Vilnius: f. 165 – 404) Moravskis wrote some Lithuanian texts, phrases, and words (151 Lith. words with a total of 269 occurrences).

Moravskis was curious about the meaning and the form of the Lith. words *Anksti*, *Dobilas* and its derivative *dobietelis*, *Palidnikas*, *Ratielù*. He knew well how to use the velar (nonpalatal) consonant [l] before the *e* type vocalism (*Ĺeki* ‘lèkè; flew’), etc. It might seem that Moravskis had mastered certain characteristics of the Lithuanian language better than a novice.

On the other hand, Moravskis was unable to hear the exact phonetics of the words *anam*, *ežeraitis*, *mergelė*, *nabagėlis*, *nedėlia*, *nematau*, *Nemunas*, *penki*, *subata*; he could not identify exactly the ending *-o* (gen. sg. and praes. 3); he did not clearly differentiate between the diphthong [ie] and the vowels [é], [e], or between the diphthong [uo] and

the vowel [o] (he wrote <o>); he did not perceive precisely the unstressed diphthong [au] (sometimes he wrote it as <ou>) and there are some inaccuracies in his translations from Lithuanian into Polish. These characteristics of Moravskis's texts could suggest the opposite view—that Moravskis was far from being a specialist in Lithuanian.

Trying to determine how well Moravskis understood Lithuanian, one can come up with a two-fold conclusion: (1) Moravskis knew Lithuanian; but (2) his knowledge of Lithuanian was very superficial. More than that, some of his Lithuanian phrases might have been written with help of Lithuanians (e.g. his personal servant Lowland Lithuanian Jamont), which makes it possible that Moravskis's knowledge of Lithuanian was even worse than one might judge from his texts. Besides, Moravskis did not care about the original language (Lithuanian) of the songs; his main focus was the Polish translations.

One may assume that Moravskis was able to identify many Lithuanian words in the speech of Lithuanian farmers. Probably he could understand certain words and phrases in their speech. But it is also plausible that any longer spoken coherent Lithuanian discourse would have remained beyond the comprehension of Moravskis.

In the middle of the nineteenth century there were many different models proposed for the development of Standard Lithuanian. Moravskis, however, does not seem to have known any Lithuanian writing tradition. Moravskis's orthography is very unconventional. His texts were obviously based on the spoken varieties of Lithuanian, rather than on any written patterns. His basic sources for writing Lithuanian were certainly Lithuanian dialects, and Polish (not Lithuanian) orthography. Moravskis was not used to reading Lithuanian books, and most probably he wrote Lithuanian merely to make notes of some folk song lyrics.

GIEDRIUS SUBAČIUS

University of Illinois at Chicago

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

UH 1608, MC/306

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

Gauta 2005 m. kovo 1 d.

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius, Lietuva

el. p.: subacius@uic.edu

1 Priedas. MORAVSKIO „DAINŲ“ LIETUVIŠKŲ ŽODŽIŲ INDEKSAS. 151 žodis (269 pavartojimo atvejai). Tarp skliaustų pateiktas pavartojimų skaičius. Foliacija nurodoma pagal rankraščio originalą.

- Adomas** (1) s. m. propr. – *Adomoy* voc. sg. 2r
- Alenėlė** (1) s. f. propr. – *Alenieta* nom. sg. 13r
- anas, -a** (4) pron. demonstr., pron. pers. – *ans* nom. sg. m. 18r, *An, am* ines. sg. m. 18r, *An'am* ines. sg. m. 19r, *An am* ines. sg. m. 19r
- anksti** (3) adv. – *Anksti* 8r, 19r(2x)
- ant** (3) praep. – *An* 3r, 18r, *an* 20v
- antelė** (1) s. f. – *antialis* nom. pl. 18r
- apynėlis** (1) s. m. – *apienielis* nom. sg. 3r
- apynys** (1) s. m. – *Apienis* nom. sg. 3r
- apželti** (1) intr. – *abžyly* praet. 3 18r
- arielkėlė** (1) s. f. – *Arielkiela* nom. sg. 25v
- aš** (5) pron. pers. – *Asz* nom. sg. 11v, 12v, 26r, *manies* gen. sg. 2r(2x)
- atajoti** (2) intr. – *Atajoi* [tais. iš *Atjajo*] praet. 3 17r(2x)
- atjoti** (2) intr. – *atioje* praes. 3 18r, *Atjoje* praes. 3 24v
- atlėkti** (1) – *Atlakja* praet. 3 7r
- atsigrįžti** (1) intr. refl. – *atigrizti* praes. 1 sg. 12v
- atskambinti** (1) intr. – *atskambina* 3 praet. 7r
- atvažiuoti** (2) intr. – *Atvažios* fut. 3 11v, 26r
- augti** (2) intr. – *Augu* praet. 3 15r, *Augo* praet. 3 20v
- baltas, -a** (1) adj. – *baltas* nom. sg. m. 24v
- be** (1) praep. – *Bie* 2r
- bernelis** (2) s. m. – *biernalis* nom. sg. 24v, *biernali* voc. sg. 9v
- bybis** (1) s. m. – *bibis* nom. sg. 18r
- bobutė** (2) s. f. – *babutie* nom. sg. 11v, 26r
- brolelis** (3) s. m. – *brołalej* nom. pl. 15r, *brołalej* voc. pl. 9v(2x)
- būti** (4) intr. – *ira* praes. 3 2r, 18r, *buwaj* praet. 2 sg. 25r, *budamas* part. cont. sg. m. 3r
- časas** (1) s. m. – *czesas* nom. pl. 2r
- čystas, -a** (1) adj. – *Czystas* nom. sg. m. 25r
- da** (2) refr. – *Da* 11r, 26r
- dėkui** (1) interj. – *diekuj* 19r
- dobilas** (1) s. m. – *Dobitas* nom. sg. 24r
- dobilėlis** (1) s. m. – *dobietelis* nom. sg. 24v
- du** (2) num. card. – *Du* nom. sg. m. 17r, 20r
- dvaras** (2) s. m. – *dwaru* gen. sg. 20v, 25r
- dvarelis** (1) s. m. – *dwariali* acc. sg. 12r
- ežeraitis** (2) s. m. – *jezioraucziu* gen. sg. 6r, 24r
- galas** (3) s. m. – *gala* ines. sg. 18r, 19r, *gale* ines. sg. 19r
- gerti** (1) tr. – *gieri* praet. 3 20r
- gražiai** (1) adv. – *gražej* 12r
- ievaras** (3) s. m. – *Jeworas* nom. sg. 20v, *Ieworas* nom. sg. 20v(2x)
- igaraivo** (2) refr. – *Igarajwo* 17r(2x)
- ilgas, -a** (1) adj. – *ilgas* nom. sg. m. 2r
- imti** (2) tr. – *ima* praes. 3 2r(2x)
- in** (1) praep. – *in* 12v
- ir** (1) conj. – *Ir* 18r
- išbarstyti** (1) tr. – *ižbarszcziau* praet. 1 sg. 12r
- iššluoti** (1) tr. – *ifžlawiau* praet. 1 sg. 12r
- jaunas, -a** (1) – *jaunosjos* voc. pl. f. em. 9r
- jautis** (1) s. m. – *jaucas* acc. pl. 24v
- jenerolas** (1) s. m. – *Ienerolas* nom. sg. 13r
- joistelė** (2) refr. – *joistiety* 17r(2x)
- joti** (2) intr. – *Iokim* imp. 1 pl. 9v, *jokit* imp. 2 pl. 9v
- kab** (1) conj. – *Kab* 24v
- kad** (1) conj. – *Kat* 2r
- kalbėti** (1) intr. – *kałba* praes. 3 3r
- karčema** (2) s. f. – *Karczema* nom. sg. 13v, *karczema* nom. sg. 4v
- karvelis** (4) s. m. – *Karwialis* nom. sg. 19r(2x), 20r, *karwialej* nom. pl. 20r
- kas** (7) pron. inter., pron. rel. – *Kas* nom. 11r(2x), 26r(2x), *Ko* gen. sg. 9v, *ko* gen. sg. 9v, *Ka* acc. 3r
- kelelis** (3) s. m. – *kietalu* instr. sg. 11r, 26r, *kietelu* instr. sg. 9v

- keltis** (1) intr. refl. – *kieleiūs* praet. 1 sg. 8r
klėtelė (?) (2) s. f. – *klajtialaj* ines. sg. 11r, 26r
klonis (1) s. m. – *klonie* ines. sg. 20r
krapas (1) s. m. – *Krapajs* instr. pl. 18r
krekva (1) s. f. – *kriakwa* instr. sg. 4r
kriugu (1) refr. – *Kriugu* 9v
kukū (2) interj. – *kuku* 4r(2x)
kunigas (1) s. m. – *Kunigaj* nom. pl. 17r
kunigėlis (1) s. m. – *Kunigele* nom. pl. 17r
kur (2) adv. – *Kur* 4r, 25r
labai (1) adv. – *labij* 15r
labas, -a (2) adj. – *Labas* nom. sg. m. 5r, 19v
ladom (4) refr. – *ladom* 11r(2x), 26r(2x)
laukas (2) s. m. – *lauku* gen. sg. 18r, 19r
laukas, -a (1) adj. – *lauku* gen. sg. 18r
Lauras (1) s. m. propr. – *Lauraj* voc. sg. 25r
lėkti (1) intr. – *Leki* praet. 3 9r
lelija (1) s. f. – *Leleju* gen. pl. 12r
levandėlis (?) (1) s. m. – *lewandielis* instr. pl. 12r
linas (1) s. m. – *linus* acc. pl. 13r
liūdėti (2) – *ludi* praes. 2 sg. 9v(2x)
mano (3) pron. poss. indecl. – *manu* 9r(2x), 18r
maršolkas (1) s. m. – *Marszołkas* nom. sg. 19r
mergelė (3) s. f. – *miergiata* acc. sg. 16r, 24r, *Miergiatas* voc. pl. 9r
mergužėlė (2) s. f. – *miergužiła* voc. sg. 5r, 19v
mielas, -a (1) adj. – *mielas* nom. sg. m. 18r
Minskas (2) s. m. propr. – *Minskou* ill. sg. (?) 11v, 26r
našlėlė (1) s. f. – *naszlale* voc. sg. 19r
naujas, -a (2) adj. – *nouja* nom. sg. f. 4v, *noujo* nom. sg. f. 13v
nebagėlis (1) s. m. – *niebagielis* nom. sg. 18r
nedėlia (1) s. f. – *Niedela* acc. sg. 18v
nematyti (1) tr. – *niematau* praes. 1 sg. 2r
Nemunaitis (2) s. m. propr. – *Niemonajcziu* gen. sg. 6r, 24r
o (2) conj. – *O* 12r, 18r
oi (5) interj. – *Oj* 15r, 17r(2x), 19r(2x)
padaboti (2) tr. – *Podobajau* praet. 1 sg. 16r, *Padabojau* praet. 1 sg. 24r
pakelė (3) s. f. – *Pokietejo* ines. sg. 4v, 13v, *Pokieteje* ines. sg. 13r
palydnykas (3) s. m. – *Palidnikas* nom. sg. 19r(3x)
palšas, -a (1) adj. – *pałszus* acc. pl. m. 24v
pamigti (4) intr. – *Pamigu* praet. 3 19r, *pamigu* praet. 3 11r, 26r(2x), *pomigu* praet. 3 11r
pas (2) praep. – *pas* 15r
pasisėti (2) tr. refl. – *pasisiesiu* fut. 1 sg. 11v, 26r
paukštis (1) s. m. – *pauksztis* nom. sg. 9r
pautas (1) s. m. – *Pautaj* nom. pl. 18r
paviėšė (3) s. f. – *powierzejo* ines. sg. 4v, *Powierzejo* ines. sg. 13v, *powieszoje* ines. sg. 13r
penki (1) num. card. – *Pienki* nom. m. 15r
per (1) praep. – *pier* 9r
pilkas, -a (1) adj. – *piłkoje* voc. sg. f. em. 25v
pjauti (1) tr. – *pjowi* praet. 3 15r
plaukyti (1) intr. – *plaukau* praet. 3 18r
po (1) praep. – *po* 4r
prieš (1) praep. – *priež* 18v
ratas (1) s. m. – *Ratas* nom. sg. 11r
ratelis (11) s. m. – *Ratielù* 3r(2x), 11r(4x), 26r(2x), *Ratielu* 11r, 19r(2x)
rauti (1) tr. – *rowie* praet. 3 13r
rytas (2) s. m. – *ritas* nom. sg. 5r, 19v
rytelis (2) s. m. – *ritialu* instr. sg. 8r, 19r
rugu (1) refr. – *rugu* 9v
rūta (2) s. f. – *Ruta* nom. sg. 20v, *Rute* nom. sg. 19r
rūtėlė (3) s. f. – *rutiala* acc. sg. 11v, 26r, *Rutiale* instr. sg. 18r
sakalas (1) s. m. – *Sakatas* nom. sg. 7r
saulelė (1) s. f. – *sautalej* dat. sg. 19r
savęs (2) pron. refl. – *sau* dat. sg. 16r, 24r
sierotėlė (1) s. f. – *sierotele* voc. sg. 19r
smeigas (1) s. m. – *smejgo* gen. sg. 3r
smūtka (2) s. m. – *Smutkas* 2r, *smutkas* 2r
sobotas (1) s. m. – *Sobotas* nom. sg. 18v
sodas (1) s. m. – *Soda* acc. sg. 9r
sūnelėlis (2) s. m. – *sunetelis* nom. sg. 15r(2x)

šalavijas (1) s. m. – <i>szalawiejus</i> instr. pl. 18r	už (4) praep. – <i>Usz 6r, usz 6r, Usz 24r, usz 24r</i>
šalelé (1) s. f. – <i>szalala</i> acc. sg. 12v	vandenėlis (1) s. m. – <i>wandenielis</i> nom. sg. 25r
šalia (1) adv. – <i>Szala</i> 25r	varyti (1) tr. – <i>warisi</i> fut. 2 sg. 24v
šaltinėlis (1) s. m. – <i>Szaltinielis</i> nom. sg. 25r	važiuoti (2) intr. – <i>ważiawu</i> praet. 3 26r, <i>ważjawu</i> 3 praet. 11r
šienas (1) s. m. – <i>sziena</i> acc. sg. 15r	vienas, -a (1) num. card. – <i>wienu</i> instr. sg. m. 9v
šikna (1) s. f. – <i>szykna</i> nom. sg. 18r	vyras (1) s. m. – <i>wirej</i> nom. pl. 18r
šluota (1) s. f. – <i>szlota</i> instr. sg. 12r	visas, -a (1) pron. def. – <i>Wisu</i> gen. pl. f. 18r
tas, -a (1) – <i>ta</i> acc. sg. f. 12v	žalias, -ia (3) adj. – <i>żeloje</i> instr. sg. f. em. 18r, 19r, 20v
tę (1) adv. – <i>ti 4v, Ti 13v</i>	žirgelis (1) s. m. – <i>żergialu</i> gen. sg. 18r
tei (1) prt. – <i>Tej</i> 19r	žvirblis (5) s. m. – <i>Żwirblis</i> nom. sg. 4r, 19r, <i>Zwirblis</i> nom. sg. 19r, <i>Żwirbli</i> voc. sg. 4r(2x)
tėvas (1) s. m. – <i>tiewa</i> acc. sg. 15r	
toli (5) adv. – <i>toli 15r(3x), 19r(2x)</i>	
trys (1) num. card. – <i>Tris</i> nom. 18r	
tu (5) pron. pers. – <i>tu</i> nom. sg. 4r, 25r, 25v, <i>tawjes</i> gen. sg. 2r(2x)	
tupėti (1) intr. – <i>tupi</i> praes. 2 sg. 4r	

2 PRIEDAS. MORAVSKIO „DAINŲ“ LIETUVIŠKI TEKSTAI IR ŽODŽIAI. Ištraukos pateikiamos iš eilės (kaip originale, ne pagal abėcėlę), su minimaliu kontekstu. Greta nurodomi lenkiški vertimai, jei tokių esama. **Pusjuodžiu šriftu** išryškinti Moravskio pabraukimai.

Psł.	Liet. tekstas ir lenk. komentarai	Lenk. vertimas (ten, kur pateiktas)
2r	“Bie tawjes Adomoy, czesas ilgas ira Kat tawjes niematau, smutkas manies ima Smutkas manies ima!”	Bez ciebie Adamie, czas długim się staje Kiedy ciebie niewidzę, smutek mnie ogarnia Smutek mnie ogarnia.
3r	Apienis. “Ka kałba, apienielis, An smejo budamas?”	Chmiel. A co mówi młody chmielek, Póki jest na tyczce?
3r	Ratielù, Ratielù,	
4r	Žwirblis. “Žwirbli, Žwirbli kuku, kuku, Kur tu tupi, po kriakwa? ¹⁰ ”	Wróbel Wróblu, wróblu, kuku, kuku Gdzie ty siedzisz pod krokwią?
4v	“Pokielejo, powierzejo, ti nouja karczema.”	Po tej drodze, po drożynie, nowa stoi karczma ¹¹

¹⁰ Taisyta iš *po kriakwa?*

¹¹ Taisyta iš *on tam gdzies jest karczma.*

Psl.	Liet. tekstas ir lenk. komentarai	Lenk. vertimas (ten, kur pateiktas)
5r	“Łabas ritas, miergužiła”	Dzień dobry ci, dziewczyneczko!–
6r	“Usz jezioraucziu, usz Niemonajcziu[“]. Tam Za jeziorem, za Niemnem	
7r	“Atłakja Sakałas atskambina”	Przyleciał sokoł dzwoniąc skrzydłami.
8r	“Anksti ritalu kieleūs”	Z ranną zorzą wstałam [pirmiausia taisyta iš <i>Bardzo ranno</i> , po to – iš <i>Rannym rankiem</i>]
9r	“Łeki pauksztis pier Soda”	Leciały ptaszki przez ogrod
9r	“Miergiałas manu, jaunosjos manu!”	Dziewczęta moje, młodziutkie moje!
9v	“ Ko ludi biernali, ko ludi?”	Czego się smucisz, chłopcze, czego smucisz?
9v	“Kriugu, rugu, brołalej jokit”	W kółko, słupkiem, bracia jedźcie
9v	“Iokim brołalej wienu kielėlu.”	Pojedziem bracia jedną drożką
11r	“Kas kłajtialaj pamigu?.. Da ładom ładom, pomigu!”	Ktoż to tak zasnął w łóżeczku? Klaczne klaczne ¹² , że zasnęła?
11r	“Ratielù! Ratielù! Kas kielėlu waįjawu? Ratielù! Ratielù!”	Ktoż tą drogą jechał?” Ratielù! Ratielù!
11r	Zoo [...] tacį [?] nikt nie wie, co wrz [?] Ratielu znacį? Dr[.....] się że to pochodzi od koła. Ratas i od onego objeįdzania pola.	
11v	“Asį pasisiesiu rutiała”	Ia posieį rutenkę
11v	“Atwaįios babutie Minskou”	Przyjechała baba z Mińska
12r	Łeleju szłota dįariali iįįławiau O lewandielis graįej iįbarszcziau	Z Liliow miotłą dįwor zamiętałam A lewandą pięknie wysypałam
12v	Asį atigrizti in ta sįałała	Ia odwracam się w tę stronę
13r	Ienerołas “Pokieįje, powieszoįe Aleniėla linus rowie”	Tam Przy drożce, przy drożynie Helenka len rwała.
13v	“Pokieįjo, Powierzeįo Ti nouįo Karczema”	Po tej drodze. po drożynie Ość [?] tam gdzieś jest karczma. ¹³

12 Taisyta iš *w dłonie* (?)

13 Moravskis neišvertė žodžio *nouįo*.

Psl.	Liet. tekstas ir lenk. komentarai	Lenk. vertimas (ten, kur pateiktas)
15r	Augu pastiewa sunelėlis ¹⁴ .	Syn rość i wyrość u Ojca
15r	Oj toli, toli ąbij; toli Pienki brołalej sziena pjowi	Daleko, daleko, bardzo daleko, Pięciu braciszkow siano kosiło:
16r	“Podobajau sau miergiała”	Podobałem Pokochałem dziewczyneczkę
17r	Atajoi ¹⁵ joistiely Atajoi joistiely ¹⁶ Oj, Igarajwo! Du Kunigaj, Kunigele Oj, Igarajwo!	Przyjeżdża bardzo wielu Oi, Igarajwo! Dwoj Książęta, książątka Oj, Igarajwo!
18r	An, am gala łąku, Tris antialis pļaukau; Ir atioje manu mielās An žergialu łąku. Krapajs szykna abżyly, Pautaj száławiejus, O ans bibis niebagielis Rutiale želoje.	Tam na końcu pola Trzy kaczeczki pļynā; Tutaj jedzie mój kochanek, Na łysym koniku. Koprem ma zad porośly A jądra Szalwijā; A kusieczkę nieboranķę Ruteczką zielonā.
18r	“Wisu wirej ira”	Wszystkich męzczyzni są,
18v	Sobotas priež Niedela	W Sobotę przed Niedzielā
19r	1. Oj, nasžlale, sierotele ¹⁷ 2. Anksti ritialu	
19r	4. Oj toli toli.	5ciu braciszkow
19r	13. Zwirblis	Wrobel
19r	1. Karwialis 2. Rute želoje 3. Tej diekuj sauļalej 1. An’am gale	
19r	Iak Marfaļek [...]la po Litewsku? Palidnikas (Marszoļkas po Litewfk) ¹⁸	
19r	Co śpiewajā małe dziewczęta pastufki?– O krokwiach? Zwirblis. An am gala łąku?	

¹⁴ Išbrauktas, po to vėl parašytas žodis.

¹⁵ Iš pradžių parašyta *Atjajo*, bet po to pataisyta.

¹⁶ Čia vėl ryškiau pakartota *Atajoi joistiely*.

¹⁷ Žodis taisytas.

¹⁸ *Palidnikas* užrašytas kiek vėliau, o anksčiau, virš lenk. žodžio, užrašyta (*Marszoļkas po Litewfk*).

Psl.	Liet. tekstas ir lenk. komentarai	Lenk. vertimas (ten, kur pateiktas)
19r	Morszałka Palidnikas ¹⁹ . Palidnikas	
19r	Anksti? czy tak Dokończ i Karwialis . Marfzałek?	
19r	Czy nie saniami Ratielu od[...] Pamigu? Ratielu?	
19v	Łabas ritas miergužiła	Dzień dobry dziewczynko.
20r	/Karwialis/ "Du karwialej kłonie gieri"	Gołąb' Dwaj gołębie w dołku piły,
20v	/Ruta żeloja/	Ruta zielona
20v	Pieśń Jeworas /:Ieworas/ "Augo Ieworas an dwaru"	Iawor/ Rosł jawor na dworze,
24r	Padabojau sau miergiała	Pokochałem dziewczyneczkę ²⁰
24r	Usz jezioraucziu, usz Niemonajcziu	Za jeziorem i za Niemnem
24r	NB. Gdzie się mówi o chłopcu jak o kwiatku, wzędzie tam używają nazwiska kwiatu dziesiętyny, czyli koninyny, Dobiłas . I ten wyraz u najróżniejszych pieszczośliwych zakończeniach zmieniają. Na przykład w pierwszym wierszu pieśni następującej:	
24v	"Atjoje biernalis, bałtas dobielelis"	Przyjeżdża chłopiec, mój biały ²¹ kwiateczek,
24v	Kab warisi pałszus jauczias.	Iak popędzisz płowe woły
25r	"Kur tu buwaj Łauraj?"	Gdzież byłeś, mój Wawrusiu
25r	Szala ²² dwaru Szaltinielis, Czystas wandenielis.	Koło dworu jest krynica I jest czysta woda.
25v	"Ariełkieła tu piłkoje["]	O, wódko, ty siwy trunku,
26r	"Ratielù! Ratielù! Kas kiełalu ważiawu	Ratielù! Ratielù! Kto drogą jechał?"

¹⁹ Taisyta iš *Palidnikas*.

²⁰ Taisyta iš *dziewczynkę*.

²¹ Taisyta iš *miły*.

²² Taisyta iš *Szala*.

Psl.	Liet. tekstas ir lenk. komentarai	Lenk. vertimas (ten, kur pateiktas)
26r	“Kas klajtiaľaj pamigu?” Da ľadom ľadom pamigu”	Kto w przędie ²³ zasnaľ?
26r	“Atwaźios babutie Minskou”	Przyjechała baba z Mińfka
26r	“Asz pasisiesiu rutiała”	Ia pofieję rutę

²³ Buvo parašyta *w łozeczku*, tada tais. į *klatce*, bet abu nubraukti ir pataisyta į *w przędie*.